

ПРАДМЕТНА-ТЭМАТЫЧНАЯ ГРУПА “ЖЫВЁЛЬНЫ СВЕТ” У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Акостка М. А. (УО БДПУ імя М. Танка, Мінск)

Навуковы кіраўнік – А. С. Васілеўская, канд. філал. навук, дацэнт

Адной з асноўных грамадскіх функцый мовы з’яўляецца намінацыйная, якая выразна адлюстроўвае ўзаемаадносіны чалавека з навакольным светам: “Знешнія прадметы становяцца ўнутраным здабыткам чалавека, ствараюць свет яго вобразаў, уяўленняў, паняццяў, калі гэтыя прадметы атрымліваюць назвы сродкамі мовы, у першую чаргу, словамі”, – адзначае Б.А. Плотнікаў [2, с. 593]. Сукупнасць слоў-намінацый стварае лексічны фонд мовы. Існуюць розныя спосабы сістэмнай арганізацыі лексікі, адным з найбольш пашыраных з іх з’яўляецца падзел на прадметна-тэматычныя групы: “Прадметна-тэматычная класіфікацыя славянскай лексікі адлюстроўвае пэўную еднасць прадметаў, з’яў навакольнай рэчаіснасці, паняццяў аб іх у межах больш-менш выразных сфер існавання і дзейнасці чалавека” [1, с. 21].

Адно з самых шматлікіх прадметна-тэматычных груп беларускай мовы складаюць назвы жывых істот: у тлумачальным слоўніку беларускай мовы занатавана каля 370 намінацый. Падзел лексікі на прадметна-тэматычныя групы залежыць ад экстралінгвістычных фактараў. Аналіз лексічных значэнняў назоўнікаў прадметна-тэматычнай групы “Жывёльны свет” сведчыць пра гэта. Найбольш часта значэнне лексем акрэсліваецца паводле біялагічнай класіфікацыі жывёльнага свету – сямейства, атрад, від: *мядзведзь* ‘вялікая млекакормячая жывёла з густой поўсцю і тоўстымі нагамі’, *цецярук* ‘вялікая птушка атрада курыных’, *муха* ‘агульная назва шырокараспаўсюджаных двухкрылых насякомых’, *карась* ‘прэснаводная рыба сямейства карпавых з чырванаватымі плаўнікамі’, *вужаска* ‘агульная назва паўзуноў з доўгім гнуткім целам без ног’.

Аналіз прамых значэнняў назоўнікаў дазваляе падзяліць іх на некалькі падгруп: жывёлы, птушкі, рыбы, насякомыя, земнаводныя, паўзуны. Па колькасці лексем гэтыя падгрупы значна адрозніваюцца:

- жывёлы – 197 слоў: *мядзведзь, асёл, каза, лань, пантэра*;
- птушкі – 105 слоў: *певень, сарока, ластаўка, голуб*;
- насякомыя – 37 слоў: *тля, страказа, сляпень, таракан*;
- рыбы – 35 слоў: *ласось, уюн, івасі*;
- паўзуны – 25 слоў: *змяя, яхідна, чарапахы, удаў*;
- земнаводныя – 3 словы: *жаба, жабяня, рапуха*.

Самай шматлікай з’яўляецца падгрупа “Жывёлы”, што звязана, на нашу думку, з прыроднымі асаблівасцямі Беларусі: “Звычайна тым прадметам і з’явам рэчаіснасці, якія адыгрываюць важную ролю ў жыцці людзей пэўнага калектыву, даецца значна больш разнастайных назваў, чым з’явам і прадметам, якія знаходзяцца як бы на перыферыі інтарэсаў чалавека, практычна не сустракаюцца ці рэдка трапляюцца ў яго жыцці” [2, с. 593].

Некаторыя з назваў жывых істот набылі ў беларускай мове дадатковыя канататыўныя значэнні, якія з цягам часу аформіліся ў пераносныя значэнні слова. Асноўным тыпам пераносу для вылучанай прадметна-тэматычнай групы з’яўляецца перанос жывое – жывое: назвы жывёл, птушак, рыб і інш. выкарыстоўваюцца для намінацыі чалавека. Усяго такіх слоў мы налічылі каля 30. Гэта пераважна назвы жывёл (*зубр, леў, кіт, шакал, шчанюк, цяля, сабака, свіння, парсюк, мядзведзь*,

ліс) і птушак (*арол, салавей, варона, груган, певень, сыч, сарока*), адзінкавыя найменні насякомых, паўзуноў і земнаводных (*страказа, гнус, саранча, вужака*). У беларускай мове з пераносным значэннем практычна не ўжываюцца назвы рыб.

Як бачым, пераноснае значэнне набылі пераважна назвы тых жывёл, што сустракаюцца на тэрыторыі нашай Радзімы. Аднак найчасцей метафарызуюцца назвы дзікіх жывёл. Сярод назоўнікаў, якія абазначаюць дамашніх жывёл, пераноснае значэнне маюць толькі асобныя словы: *певень, свіння, парсюк, цяля, сабака, шчанюк*.

Назоўнікі – назвы жывых істот у пераносным значэнні абазначаюць знешнія ці ўнутраныя якасці чалавека, прычым пераважная большасць такіх слоў мае адмоўную канатацыю: *шакал перан.* ‘пра прагнага, драпежнага чалавека’, *сарока перан.* ‘пра балбатлівага, шумнага чалавека’, *свіння перан.* ‘пра бруднага, нехайнага чалавека’; ‘чалавек, які незаслужана робіць каму-н. непрыемнасці; няўдзячны чалавек’.

Значна радзей словы акрэсліваюць станоўчыя якасці чалавека: *зубр перан.* ‘пра буйнога спецыяліста, уплывовую асобу ў якой-н. галіне дзейнасці’, *леў перан.* ‘той (тое), хто (што) вызначаецца магутнай сілай, смеласцю, адвагай і пад.’, *кіт перан.* ‘пра чалавека, які мае выключна важнае значэнне ў якой-н. галіне, сферы дзейнасці’, *салавей перан.* ‘пра чалавека, які славіцца чыстым, прыгожым, пераважна высокім голасам, вакальным майстэрствам’, *арол – перан.* ‘пра чалавека мужнай прыгажосці, адважнага, удалага, смелага’ і інш.

Такім чынам, аналіз прадметна-тэматычнай групы “Жывёльны свет” дазваляе выявіць адносіны чалавека да свету жывых істот, зразумець прынцыпы члянэння аб’ектаў жывой прыроды.

Літаратура

1. Плотнікаў, Б. А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк. – Мінск : Інтэрпрэсэсрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.

2. Плотнікаў, Б. А. Функцыі мовы / Б. А. Плотнікаў // Беларуская мова : энцыклапедыя. – Мінск : БелЭН, 1994. – С. 593–594.